

Etika, morálka, právo

Je-li etika uvědomělým hledáním dobra a morálka souhrnem představ o dobru již nalezeném (tedy poznaném), nadto souhrnem představ stvrzených nepsaným souhlasem dané společnosti, je **právo** systémem norem, upravujících jednání lidí (jejich skupin, organizací) v jejich vzájemných vztazích takovým způsobem, jaký určila **vůle zákonodárce**.

Etika, morálka i právo mají společný **zřetel k tomu, co má být**, ale tento cíl pojmají nesterajně, resp. způsobem stále se zužujícím. **Etika** směřuje k **dobru o sobě**, které nikdy není jednou provždy dáno, ale je třeba je neustále hledat, resp. nalezené neustále ověřovat. **Morálka** směřuje k **dobru, o němž panuje společenský konsens**, čili obecná shoda. To ovšem není zcela totožné s *dobrem* o sobě, o němž uvažuje etika. *Dobro* morálky je již nalezené a osvědčené, společnost tak aspoň soudí (byť někdy mylně). **Právo** je naproti tomu „nejskromnější“: jde mu jen o takové dobro, jehož dosažení je nezbytné k zachování funkce formální organizace, jíž je především **stát** (ale i jiné formální organizace). Právu jde o **řád**, tedy o vnitřně nerozporný systém pravidel, které upravuje různé činnosti, z nichž mnohé morálku, tím spíše etiku, tolik nezajímají.

Normy

To, co má být a oč jde v každé z těchto tří oblastí, jsou **normy** (norma = výpověď o tom, že něco má být). Každá z nich tedy představuje svět norem. V každém se však orientujeme jinak. Ve světě etiky se orientujeme svým hledajícím svědomím (které je věčně totožné s tím, co německý filosof Immanuel KANT nazýval *praktickým rozumem*). Ve světě morálky se orientujeme svým svědomím, které uchovává již nalezené a současně společensky akceptované a tradované. Ve světě práva se orientujeme **podle zákona**.

Znovu se setkáváme s **dvojznačností svědomí**: jiný jeho aspekt přichází ke slovu v etice, jiný v morálce. V některých situacích budeme vztahy mezi oběma aspekty vnímat jako napětí, ba i jako konflikt, v jiných bude rozdíl mezi nimi nedůležitý. V těchto situacích – ale pouze v nich – lze pokládat *etiku* a *morálku* za synonyma. Tak je tomu např. tehdy, srovnáváme-li **doménu svědomí**, tedy etiku a morálku na jedné straně, a **doménu zákona** neboli právní řád na straně druhé. Jako rozhodující a jednající bytosti vnímáme normy svědomí jakožto vnitřní, kdežto normy práva (zákony) jakožto vnější.

Kompetence svědomí je vždy přímo úměrná jeho probudilosti a poučenosti. Např. na svědomí dvanáctiletého je kladen menší nárok než na svědomí třicetiletého; od lékaře očekáváme vyšší bioetickou odpovědnost než od neinformovaného pacienta apod. Tuto podmíněnost má na mysli úsloví *nevědomost hříchu nečiní*. Naproti tomu povinnost kladenou nám zvenčí zákonem je třeba znát. Chce-li kdo řídit motorové vozidlo (podnikat, vlastnit střelnou zbraň aj.), je povinen znát i příslušné právní normy, které tuto činnost upravují, aby se jimi mohl řídit. To má na mysli úsloví *neznalost zákona neomlouvá*.

Některé právní normy jsou totožné s normami morálními resp. etickými, např. *nebudeš krást*. Existují však morální (etické) normy, které právní řád neobsahuje, např. *nebudeš lhát*. Zdrojem práva je totiž státní moc, a ta nemá prostředky na zjišťování pravdy a lži a není tedy schopna vymáhat pravdomluvnost (s jedinou výjimkou svědecké výpovědi u soudu). Kdyby si státní moc takovou instituci zřídila, změnila by se v nesnesitelnou despotii. – Naproti tomu existuje množství právních norem, které nejsou normami morálními (mravními), např. četné procedurální normy, upravující sled právních aktů, nebo vymezující normy, které stanoví určitou hranici (věkovou, majetkovou apod.). Ty mohou být dokonce v různých zemích různé.

Tato **mimoúrovňovost morálky (resp. etiky) a práva** může mít někdy groteskní důsledky. Např. řádné manželství může být po letech shledáno právně neplatným, ukáže-li se, že oddávající úředník nesplňoval některé nezbytné náležitosti apod. Státní moc však na platnosti svého právního řádu důsledně trvá a není to samoučelné: právní nedůslednost může způsobit právní chaos, který pak vede k těžkým poruchám fungování státního ústrojí, ba i k jeho rozvratu. V tomto nepřímém smyslu mají všechny právní normy, i ty morálně (eticky) neutrální, své morální (etické) zdůvodnění. Např. příslušná vyhláška nařizuje jezdit na silnici vpravo, předjíždět zleva atd. Mohlo by tomu být i jinak (jako např. ve Velké Británii). Je-li tomu ale jednou tak, je příslušná norma i mravně závazná, protože její nerespektování ohrožuje lidské životy.

Rozpor legality a morality

Toto konstatování je ale zpochybněno možností, že stát (tedy i jeho právní řád) sleduje nemravný cíl. Např. mnohé normy právního řádu totalitního státu jsou v rozporu se svědomím, tedy s morálkou (resp. etikou). Na tomto příkladu lze demonstrovat – řečeno Immanuelem KANTEM – **netotožnost legality a morality**. A nejen netotožnost, ale tentokrát i **rozpornost**. Výraz *moralita* se u nás neujal, ačkoli je v této významové souvislosti příležitavý. Hovoří se proto častěji o netotožnosti a vzájemném napětí legality a legitimacy, třebaže *legimitita* zde nevystihuje podstatu rozporu, který měl na mysli KANT: rozporu mezi tím, co je zvenčí ukládáno (přikazováno nebo zakazováno) nebo povolováno zákonem, a tím, co mi říká mé svědomí.

Odpovědnost vůči svědomí je břemenem; svědomí k nám nepromlouvá vždy jasně; na rozdíl od svědomí má právo vnějšího ručitele, státní moc, který jeho účinnost prosazuje silou. Z těchto důvodů, které jsou psychologické povahy, máme sklon **preferovat legalitu před moralitou**, jinými slovy: řídit se raději právní normou než vlastním

svědomím, a to i tam, kde je obojí norma ve zřejmém rozporu. Toto strategické rozhodnutí, které mívá i mravní relevanci, vyplývá z tzv. regresivních sklonů lidské osobnosti (viz kap. 4 a 5), v tomto případě z permanentního pokušení volit cestu méně nákladnou či méně riskantní.

Tomuto pokušení podléháme v situaci **konfliktu dvou „loajalit“**, kdy dáváme přednost takovému systému norem, který je nikoli správnější, ale subjektivně přijatelnější. Většinou jde o účelové suspendování (dočasné zneplatnění) morálky ve prospěch technologických pravidel určitého lidského konání. To mají na mysli např. úsloví typu *obchod je obchod, válka je válka* apod., za nimiž se skrývá snaha vymezit oblast, kde není třeba dbát morálních resp. etických norem.

Preference legality před moralitou se může projevit i v mysli konkrétního lékaře, který není ochoten dostát nárokům lékařské etiky (pro jejich složitost, obtížnost atd.), a proto akceptuje pouze závaznost právních norem. Tento postoj někdy vede k zásadnímu nedorozumění, kdy je **lékařská etika považována pouze za sofistikovanější** („luxusnější“, tedy i méně závaznou) **podobu zdravotnické legislativy**.

Alibismus

Tyto strategie jednání, motivované snahou vyvázat se z osobní odpovědnosti a zaštitit se vnější autoritou resp. normou ukládanou zvenčí, se nazývají **alibismem** (termín je odvozen od *alibi*, což je důkaz o něčí nepřítomnosti na místě trestného činu). Alibista navenek předstírá morální korektnost svého jednání, ale jeho nejdůležitější pohnutkou je snaha vyhnout se nepříjemným konfliktům meziosobním, administrativním, právním apod. Preferuje zákon před svědomím a využívá toho, že zákon nemůže upravovat všechny problémové situace, je-li každá z nich svým způsobem jedinečná. **Lékař-alibista** se snaží především nikoli o to, aby pacientovi pomohl, ale o to, aby se mu nedalo nic vytknout, aby měl *alibi* (zpravidla věnuje vedení dokumentace větší péči než svým pacientům).

Lékařský alibismus je strategie, která může vyplynout z individuálního rozhodnutí, ale může být také vynucena společenskou změnou. Zatímco v totalitní společnosti byl vztah lékař-pacient dalekosáhle byrokratizován, je v liberální společnosti komercializován a posléze **juridizován**: do popředí vystupuje pouze jeden z jeho rozměrů, a to smluvní povaha tohoto vztahu. Lékař i pacient jsou pak jen stranami právního kontraktu a závažnější problémy, které vzniknou v jeho rámci, řeší soud (tato tendence se projevuje nejvýrazněji v USA). Lékaři se pojišťují proti případnému ohrožení alibismem.

Shrnutí

Norma je výrok o tom, co má být. O tom, co má být ve vztahu mezi člověkem a věcí, vypovídají technologické návody, které jsou také nazývány normami. O tom, co má být ve vztahu mezi lidmi, vypovídají normy etické, morální a právní.

Zdrojem etických a morálních norem je svědomí. **Zdrojem právních norem** je vůle zákonodárce. Co do obsahu norem se morálka (resp. etika) a právo překrývají jen částečně. Intencí práva je fungování uspořádané společnosti, především státu. Proto jsou právní normy v nepřímém smyslu závazné i morálně (resp. mravně).

Legalita je shoda jednání s právním řádem. Netotožnost práva a morálky (resp. mravnosti) zakládá napětí mezi legalitou a moralitou. Sleduje-li například zákonodárce nemravný cíl, vzniká konflikt mezi právem a svědomím.

Morální odpovědnost je těžším břemenem než odpovědnost právní. Odtud trvalé pokušení dávat legalitě přednost před moralitou. Důrazem na legalitu lze alibisticky zakrývat snahu vyvázat se z morální odpovědnosti (obdobně lze suspendovat i legalitu zřetelem k hrubé síle).

Juridizace je redukování meziosobního (případně meziskupinového) vztahu na jeho právní rozměr.

Odkazy

Související články

*Další kapitoly z článku **PŘÍHODA, Petr.: Etika**:*

1. Místo úvodu aneb co je etika
2. Slova a jejich významy
3. Etika – morálka – právo
4. Psychologické předpoklady etického chování
5. Etika a (psycho)patologie
6. Etika a kultura
7. Zrod lékařské etiky
8. Čtvero základních principů lékařské etiky
9. Informovaný souhlas
10. Alokace

Zdroj

- PŘÍHODA, Petr. *Etika : Etika - morálka - právo* [online]. [cit. 2011-12-06]. <<http://www.lf2.cuni.cz/ustav-lekarske-etiky-a-humanitnich-zakladu-mediciny-2-lf-uk/etika>>.

